

Danske hjemvendte soldater

Udsendelser, missionserfaringer
og personlige konsekvenser

VIvE

Danske hjemvendte soldater

Udsendelser, missionserfaringer og personlige konsekvenser

Tekst og redaktion: VIVE og Trine Jørgensen, Summarium

Layout: Hedda Bank

Foto: Ole Bo Jensen: side 6, 13, 20, 27 og 31; Ritzau Scanpix: Forside (Mads Nissen), side 14 (Henning Begger, side 18 (Henrik Kastenskov), side 24 (Mads Claus Rasmussen), side 33 (Finn Frandsen); Colourbox: side 29

ISBN: 978-87-7582-103-7

e-ISBN: 978-87-7582-104-4

VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11

1052 København K

www.vive.dk

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

Indhold

4

ET OPDATERET PORTRÆT AF DANSKE UDSENDTE

Del I: Missioner og udsendte

8

UDSENDELSER FRA 1992 TIL 2012

12

FRA VÆRNEPLIGT TIL UDSENDELSE

Del II: Psykisk helbred

16

IRAK OG AFGHANISTAN – DE HÅRDE MISSIONER

20

PSYKISK HELBRED: UDVIKLINGEN FRA 2010 TIL 2018

Del III: Livet efter udsendelsen

26

HVERDAG OG ÆNDREDE LIVSPERSPEKTIVER

28

KONTAKT TIL PSYKIATRIEN EFTER HJEMKOMST

30

DØDSFALD, SELVMORD OG SELVMORDSFORSØG

32

EFTER KAMPEN: PÅVIRKNING AF FAMILIEN

34

SAMLEDE RESULTATER OG KILDELISTE

Et opdateret portræt af danske udsendte

For godt 10 år siden – i 2010-2012 – udkom resultaterne af forskningsprojektet 'Danske hjemvendte soldater'. Gennem seks rapporter analyserede forskere fra SFI (nu VIVE) data om de 26.000 danske mænd og kvinder, der havde været udsendt på internationale militære missioner mellem 1992 og 2009.

Dette hæfte følger op på forskningsprojektet med en række nye og opdaterede resultater. De nye analyser omfatter alle udsendte mellem 1992 og 2012 – i alt ca. 27.500 mænd og kvinder – som forskerne har fulgt frem til 2018 via oplysninger fra forskellige registre (se boks).

Fokus på psykisk helbred

Krigsdeltagelse har ikke kun økonomiske omkostninger, men har også konsekvenser for de udsendte soldater og deres familier. For 10 år siden viste første del af forskningsprojektet, at selvom danske soldater generelt klarede sig godt under udsendelse, så havde en mindre del af dem psykiske mén efter missionen. Mens kun ganske

få af de udsendte blev diagnosticeret med psykiatriske lidelser op gennem 1990'erne, steg tallet op gennem 00'erne. Nogle soldater blev diagnosticeret mange år efter hjemkomsten fra missionen – det gjaldt bl.a. soldater fra missionerne til Balkan.

Også i de nye analyser har forskerne særligt fokus på soldaternes psykiske helbred. Hvordan har det udviklet sig i de 8 år fra 2010 til 2018, som forskerne nu har nye data om? Hvilken forskel har missionerne i Irak og Afghanistan gjort for udviklingen? Er der sammenhæng mellem missionernes karakter og soldaternes psykiske helbred efter hjemkomsten? Og hvordan påvirker kamphandlingerne indirekte den familie, soldaten vender hjem til?

Det er nogle af de spørgsmål, der bliver besvaret på de følgende sider, som også berører soldaternes baggrund, brug af støttemuligheder og de ændrede livsperspektiver, som udsendelsen bringer med sig.

Kontrolgruppe

Hvordan har udsendelserne påvirket soldaterne? For at kunne besvare det spørgsmål må man sammenligne de udsendte med en såkaldt kontrolgruppe, der ligner dem så meget som muligt, men som ikke har været udsendt. I projektet benyttes derfor en kontrolgruppe af unge mænd født mellem 1976 og 1989, der har deltaget i Forsvarets Dag og er vurderet egnede til værnepligt, men som ikke har været udsendt – i alt godt 220.000 mand. Denne kontrolgruppe sammenlignes med en gruppe mandlige udsendte i samme alder – i alt godt 12.000 mand – for at give det mest retvisende billede af forskellene.

Det bygger undersøgelsen på

Undersøgelsen bygger på en lang række data om de udsendte soldater, både fra Forsvaret og fra personregistre hos Danmarks Statistik og Sundhedsstyrelsen.

- Oplysninger fra forsvaret om de 27.520 personer, der har været udsendt mellem 1992 og 2012, bl.a. om missionsområder, missionsnavn og rang under udsendelserne.
- Data fra Hærens Operative Kommando om døde og sårede i perioden 1992-2012.
- Data fra Forsvarets Personeltjeneste om repatrierede (hjemsendte før missionsafslutning) i perioden 2005-2012.
- Data fra Forsvarets Arbejdsskade- og Erstatningskontor om alle skader fra internationale operationer mellem 1997-2012.
- Forsvarets rekrutteringsoplysninger for unge mænd, der er fundet egnede til værnepligt i perioden 1994-2017. Er brugt til at etablere en kontrolgruppe (se boks).
- Oplysninger fra Danmarks Statistik om de udsendte og kontrolgruppen samt deres forældre (herunder pleje- og stedforældre), søskende, partnere, børn og partners børn, fx om økonomi, sociale forhold, uddannelse mv. Frem til 2018.
- Oplysninger fra Sundhedsstyrelsen om de udsendte og kontrolgruppen, fx kontakter til sundhedsvæsenet, køb af medicin og psykiatriske diagnoser. Frem til 2018.
- Telefoninterviews med 434 repræsentativt udtrukne tidligere udsendte, der oplever psykiske mén efter udsendelsen.
- Spørgeskemaundersøgelse før og efter udsendelse til 371 soldater, der blev udsendt til Afghanistan i 2011.
- Besvarelser af PRIM-spørgeskemaer (Psychological Reactions following International Missions) fra ca. 12.218 udsendte mellem 1997 og 2016.
- Missionsrapporter fra 21 missioner til Irak og Afghanistan 2003-2012, med oplysninger om såkaldt særlige hændelser, herunder kamphandlinger. Oplysninger om dato, forløb og involverede.

V

Del I: Missioner og udsendte

8

UDSENDELSER FRA 1992 TIL 2012

12

FRA VÆRNEPLIGT TIL UDSENDELSE

Udsendelser fra 1992 til 2012

Rammerne for militære udsendelser har ændret sig afgørende i de 20 år mellem 1992 og 2012 – både når det gælder karakteren af missionerne, rekrutteringen til Forsvaret og udsendelsens rolle i en militær karrierebane.

Siden begyndelsen af 1990'erne har Danmark sendt knap 50.000 soldater ud for at deltage i over 50 internationale militære missioner – i alt mere end 83.000 individuelle udsendelser. Dette forskningsprojekt har fokus på de soldater, der blev sendt ud i årene 1992 til 2012 – i alt godt 27.000 soldater, der tilsammen var på godt 47.000 individuelle udsendelser.

Fra fredsbevarende til fredsskabende

Gennem årene er der sket et radikalt skifte i typen af missioner, som Danmark har engageret sig militært i.

I de første år var udsendelser til Eksjugoslavien dominerende med et mandat, som overvejende var fredsbevarende. I den sidste del af perioden blev missionerne til Irak og Afghanistan dominerende. Disse missioner indgik som en del af den globale krig mod terror og havde således et fredsskabende sigte.

Begge typer missioner har rummet udfordringer for de udsendte. Missionerne til Eksjugoslavien

kunne skabe frustration med risiko for efterfølgende psykiske reaktioner, hvis man fx oplevede civile blive udsat for en brutal og ydmygende behandling uden at kunne gribe aktivt ind. Missionerne til Irak og Afghanistan har på den anden side indebåret en klar mulighed for at blive inddraget i direkte kamphandlinger med deraf følgende risiko for at blive såret eller omkomme.

I løbet af de 20 år er Forsvarets opfølgende indsats efter udsendelsen også blevet markant styrket. I 2010 fik Danmark sin første officielle veteranpolitik, og med den og senere politikker og tiltag har man styrket støtten til og anerkendelsen af de hjemvendte soldater.

Udsendelse: Fra tilvalg til del af jobbet

Også rammerne for udsendelsen har ændret sig i perioden. Hvor en udsendelse på international mission først i 1990'erne var noget, soldaten kunne tilvælge, er pligten til udsendelse i dag indskrevet i konstablernes kontrakt, og normen er, at stort set alle danske konstabler bliver udsendt mindst en gang.

Fra 1994 til 2005 var Den Danske Internationale Brigade (DIB) det typiske indgangspunkt for soldater udsendt til internationale missioner, og de fleste udsendte soldater blev rekrutteret gennem en 3-årig DIB-kontrakt. Siden 2005 har den første udvælgelse eller screening fundet sted under Forsvarets Dag, og kommende udsendte rekrutteres nu efter endt værnepligtsuddannelse.

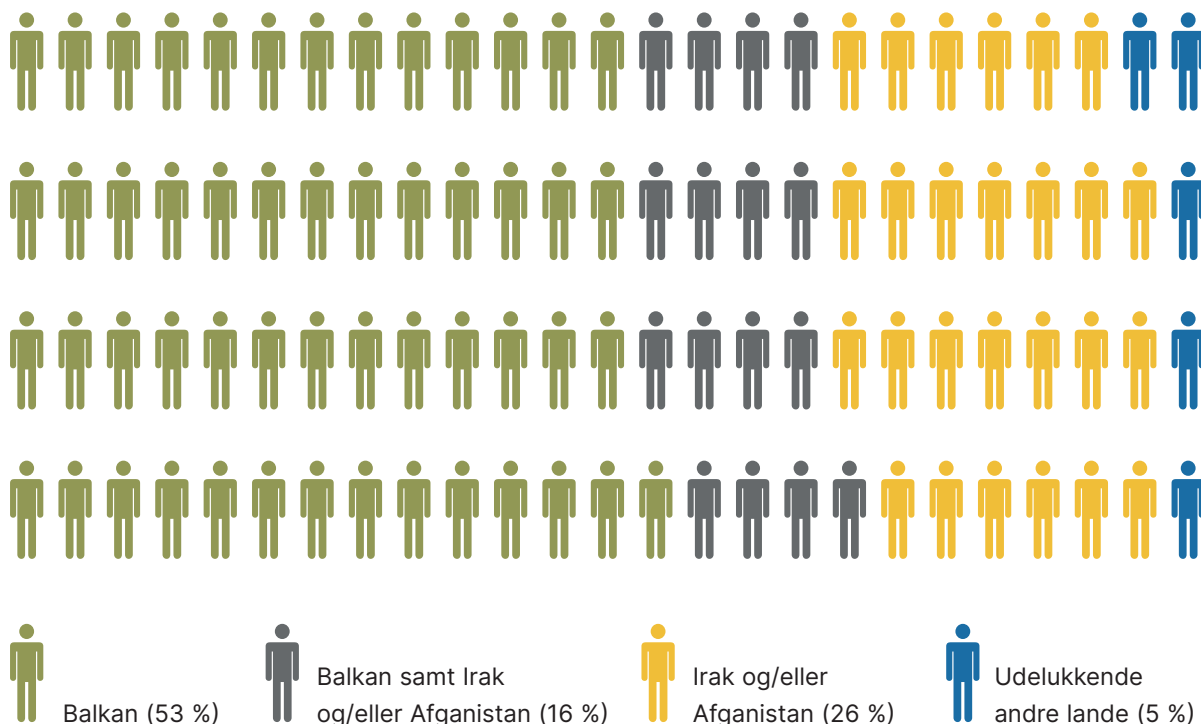
Flere frivillige til værnepligt

Forsvarets rekruttering til værnepligtsuddannelsen har ændret sig markant i perioden. I midten af

00'erne steg andelen af frivillige til værnepligtsuddannelsen således fra 76 % i 2006 til hele 96 % i 2012 – sideløbende med en stigning i antallet af udsendelser.

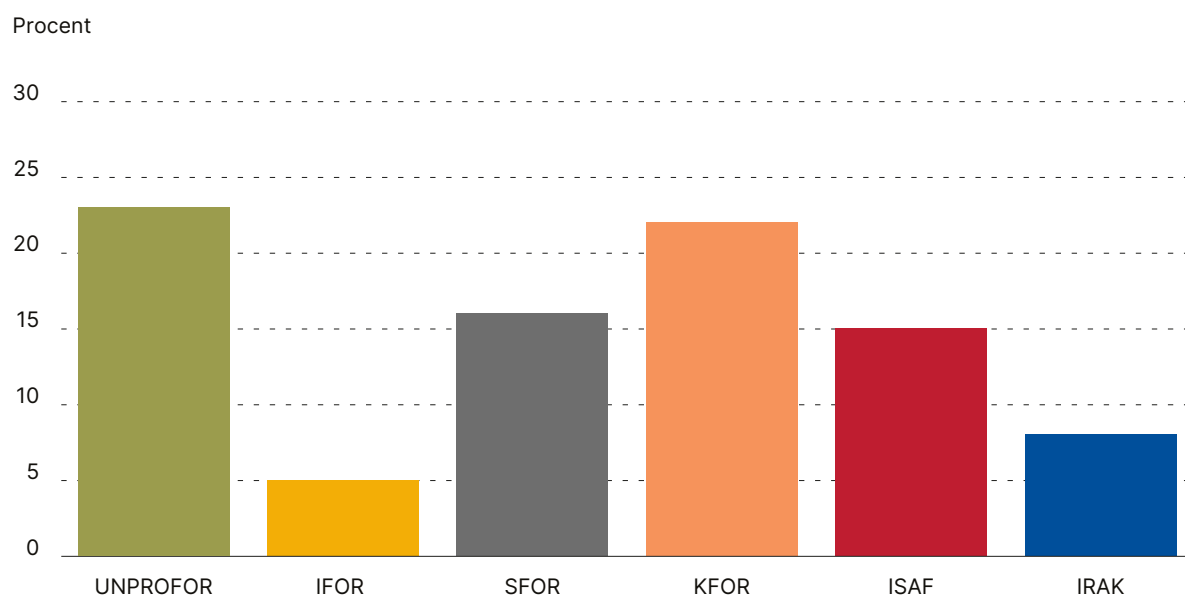
Stigningen i frivillige har gjort tvangsudskrivning til værnepligt ved lodtrækning næsten overflødig. Fra politisk hold har dog man valgt at bibeholde ordningen, med henblik på at kunne tvangsudskrive flere værnepligtige, hvis færre melder sig frivilligt i fremtiden. I 2021 havde 99,9 % af deltagerne i værnepligtsuddannelsen meldt sig frivilligt.

Primær missionserfaring

Datagrundlag: 27.520 soldater, udsendt 1992-2012

Første missionserfaring

UNPROFOR: Bosnien-Hercegovina, Kroatien, Serbien, Montenegro og Makedonien, 1992-1995

UNCRO: Kroatien, 1995-1996

IFOR: Bosnien-Hercegovina, 1995-1996

SFOR: Bosnien-Hercegovina, 1996-2004

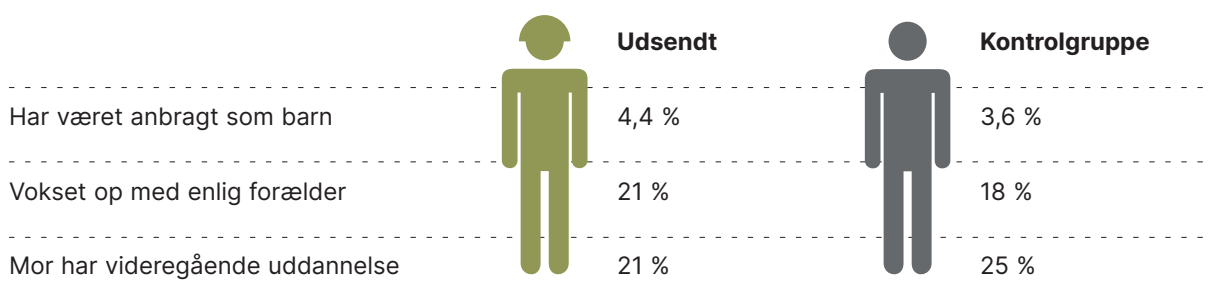
KFOR: Kosovo, 1999-

IRAK: 2003-2009

ISAF: Afghanistan, 2002-2012

Datagrundlag: 27.520 soldater, udsendt 1992-2012

Udsendtes familiebaggrund

Datagrundlag: 11.967 udsendte og 220.693 værnepligt-egnede mænd, født 1976-89

Portræt af de udsendte

De 27.520 soldater, der har været udsendt mellem 1992 og 2012, udgør en mangfoldig gruppe med mange forskellige missionserfaringer.

Balkanveteranerne udgør stadig flertallet af de udsendte soldater: Over halvdelen, nemlig 53 %, har været udsendt til Balkan. Yderligere 16 % har både været i Balkan og efterfølgende også i Irak og/eller Afghanistan. Endelig har 26 % kun været i Irak og/eller Afghanistan, mens de resterende 5 % udelukkende har været på missioner til andre lande (Se figur side 9).

Sammenlagt har soldaterne været på i alt 47.370 missioner, hvilket svarer til 1,7 udsendelse i gennemsnit pr. soldat. Reelt har et flertal – knap 6 ud af 10 eller 59 % – kun været udsendt en gang, mens resten har været på flere missioner.

Af alle 27.520 soldater er 65 døde under missionen, og 225 er blevet sårede.

Svagere social baggrund

I første del af forskningsprojektet viste tallene i 2012, at de udsendte soldater lignede befolkningen generelt, målt på forhold som familiebaggrund, økonomi og uddannelse. Dog var der færre blandt de udsendte end blandt deres jævnaldrende i befolkningen, som havde været anbragte som barn eller havde været kriminelle, og flere som havde en studentereksamen.

I denne del af projektet sammenlignes de udsendte, som er født mellem 1976 og 1989, med en kontrolgruppe af værnepligt-egnede mænd, født i samme periode. Her har de udsendte soldater en lidt svagere social baggrund. Der er således flere af dem, som har været anbragt uden for hjemmet i løbet af deres barndom, end der er i kontrolgruppen – 4,4 % mod 3,6 % i kontrolgruppen.

De udsendte soldater kommer også oftere fra hjem med kortuddannede forældre, og færre af dem har mødre eller fædre med videregående uddannelser. Til gengæld scorer de udsendte gennemsnitligt lidt højere på Forsvarets intelligencetest, den såkaldte Børge Priens Prøve (BPP), end kontrolgruppen.

Fra værnepligt til udsendelse

Gennem årene er der sket et markant skifte i hvervningen til det danske forsvar, så frivillighed i det store hele har erstattet tvangsudskrivning til værnepligt. Men hvordan har de tvangsudskrevne soldater historisk klaret sig i sammenligning med de frivillige – både til Forsvarets Dag og når nogle af dem efter endt værnepligt valgte at blive i Forsvaret og blev udsendt?

Siden slutningen af Den Kolde Krig har forsvarsstyrkerne i mange europæiske lande ændret fokus fra civilforsvarsopgaver på egne territorier til indsættelse i internationale operationer. Samtidig, og til dels som følge heraf, har mange ændret rekrutteringen til Forsvaret fra obligatorisk værnepligt til frivillighed. Også i Danmark har man fra 2012 næsten udelukkende rekrutteret frivillige til Forsvaret, uden dog at afskaffe den obligatoriske værnepligt.

Forskningen ved ganske lidt om, hvilke forskelle – om nogle – der er på tvangsudskrevne og frivillige som gruppe, men som noget helt unikt er det i Danmark muligt at sammenligne de udsendte, der er kommet til Forsvaret via tvangsudskrivning

til værnepligt med dem, der har meldt sig frivilligt til Forsvaret. Denne analyse bygger således på oplysninger fra Forsvarets Dag og fra evt. senere udsendelser for mænd født mellem 1974 og 1990, kombineret med baggrundsoplysninger fra registre.

Forskellig baggrund

På Forsvarets Dag er der en række forskelle mellem dem, der er blevet tvangsudskrevet til værnepligt, og dem, der har meldt sig frivilligt. De tvangsudskrevne værnepligtige scorer således højere på Forsvarets intelligencetest, den såkaldte Børge Priens Prøve (BPP), end dem, der melder sig frivilligt på dagen. Til gengæld er der flere frivillige end tvangsudskrevne blandt dem, der

Tvangsudskrivning og frivillighed

Datagrundlag: 118.790 værnepligt-egnede mænd, født 1974-1990

scorer højest i fysiske tests og i intelligenstagsten (BPP) lagt sammen.

De tvangsudskrevne værnepligtige er desuden fysisk lavere end de frivillige, og flere af dem kommer fra familier med kortuddannede forældre, end blandt de frivillige.

Forskelle udlignes

Det er selvfølgelig kun en lille del af deltagerne ved Forsvarets Dag, der senere vælger at blive udsendt, og fra værnepligtsuddannelsen til en eventuel udsendelse sker der en tydelig selektion. En del af de tvangsudskrevne værnepligtige vælger efter endt grunduddannelse at fortsætte i Forsvaret – og omvendt vælger nogle af de frivillige at forlade Forsvaret efter værnepligtsuddannelsen. Også fra Forsvarets side sker der en vurdering og udvælgelse.

Denne proces bevirker, at der kun er ganske få forskelle mellem de udsendte, der oprindeligt blev hvervet ved tvangsudskrivning, og dem, der meldte sig frivilligt. Den forskel, der før var i de to gruppers intelligenstagstest, er således forsvundet i de to mindre grupper af udsendte. Det er sket ved, at de frivillige værnepligtige, der scorede lavest på intelligenstagsten, samt de tvangsud-

skrevne værnepligtige, der scorede højest, har forladt Forsvaret.

Analysen kan ikke sige noget om, hvorfor forskellene mellem de to grupper på denne måde jævnes ud, men tallene tyder på, at Forsvarets screening i værnepligtsuddannelsen virker, sådan at det er de mest ressourcestærke frivillige, der bliver udsendt. Samtidig har man formået at rekruttere en del af de værnepligtige, der oprindeligt blev tvangsudskrevet, til udsendelse.

Ikke alle forskelle mellem de to grupper forsvinder dog med tiden. Også ved udsendelse er der flere frivillige end tvangsudskrevne blandt dem, der scorer højest i fysiske test og intelligenstagstest. De tvangsudskrevne kommer fortsat oftere fra hjem med kortuddannede forældre, men på trods af denne sociale skævhed bliver de oftere forfremmet til officerer end dem, der har meldt sig frivilligt.

Endelig bliver de tvangsudskrevne gennemgående mindre sårede i kamp end de frivillige. Denne forskel kan dog forklares med, at de fortrinsvis har været udsendt på de tidlige missioner, hvor der var færre kamphandlinger, end de senere missioner til bl.a. Irak og Afghanistan.

V

Del II: Psykisk helbred

16

IRAK OG AFGHANISTAN – DE HÅRDE MISSIONER

20

PSYKISK HELBRED: UDVIKLINGEN FRA 2010 TIL 2018

Irak og Afghanistan – de hårde missioner

Operationerne i Irak fra 2003 til 2009, og i Afghanistan fra 2006 til 2012, udgjorde nogle af de hårdeste missioner i Danmarks militære engagement. Hvad betød kamp-handlingerne for soldaternes efterfølgende psykiske helbred?

Da den første del af forskningsprojektet udkom i 2010-2012, var det ikke muligt at få det fulde overblik over konsekvenserne af de danske militære operationer i Irak og Afghanistan. Her 10 år senere har forskerne adgang til data om de langsigtede konsekvenser af disse udsendelser. Det følgende trækker på oplysninger om i alt 21 missioner, som fandt sted i Irak og Afghanistan mellem 2003 og 2012 (se boks).

Begge operationer markerede et skifte i typen af missioner, som danske soldater deltog i: Hvor missionerne på Balkan for det meste var fredsbevarende, var missionerne i Irak og Afghanistan fredshåndhævende og del af den globale krig mod terrorisme. Det betød, at danske soldater i højere

grad blev involveret i egentlige kamphandlinger i en situation præget af asymmetrisk krigsførelse.

Hvem deltager i kamphandlinger?

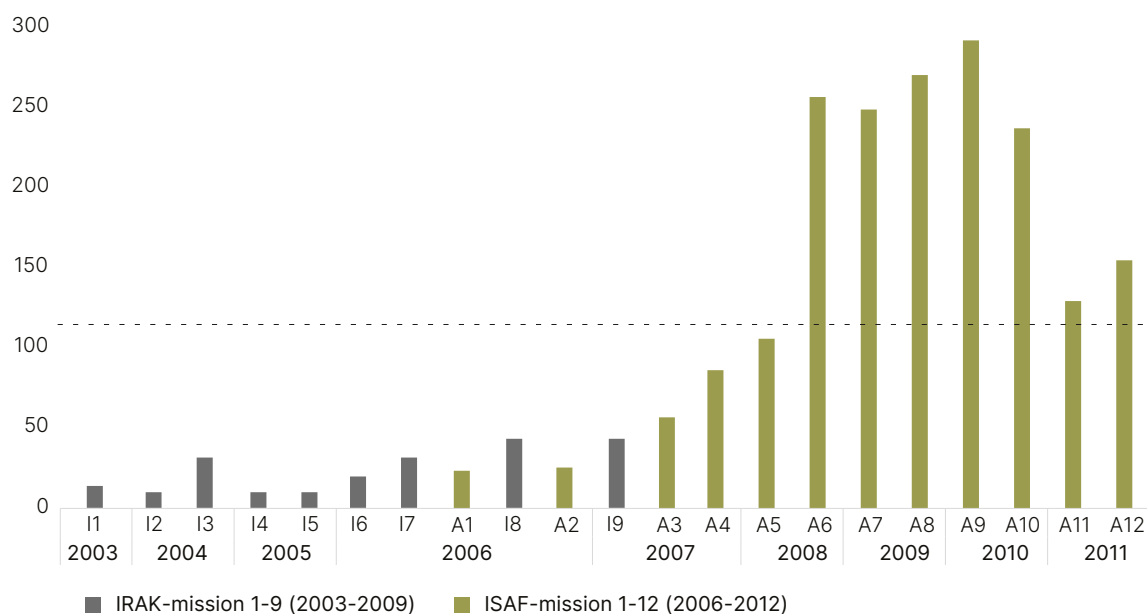
Ifølge oplysninger fra missionsrapporterne er der på de 21 missioner forekommet ca. 1.500 såkaldte særlige hændelser. En stor del af dem er kamphandlinger, dvs. direkte og indirekte ildkamp, bagholdsangreb, vejsidebomber og kampstøtte. Særligt missionerne i Afghanistan har været præget af mange kamphandlinger (se figur). På missionerne ISAF 6-10 har der været over dobbelt så mange kamphandlinger som gennemsnittet for alle 21 missioner, mens missionerne i Irak alle ligger under gennemsnittet.

IRAK 2003-2009 og ISAF 2006-2012

Denne del af analysen bygger på oplysninger om de 21 missioner, der fandt sted mellem 2003 og 2012: IRAK hold 1-9 og ISAF (International Security Assistance Force, Afghanistan) hold 1-12. Missionerne omfatter tilsammen 12.604 udsendelser, fordelt på 8.913 soldater. Oplysningerne omfatter missionsrapporter om såkaldt særlige hændelser, kombineret med registerdata om de udsendte, der er nævnt i missionsrapporten eller er del af en enhed, som er nævnt.

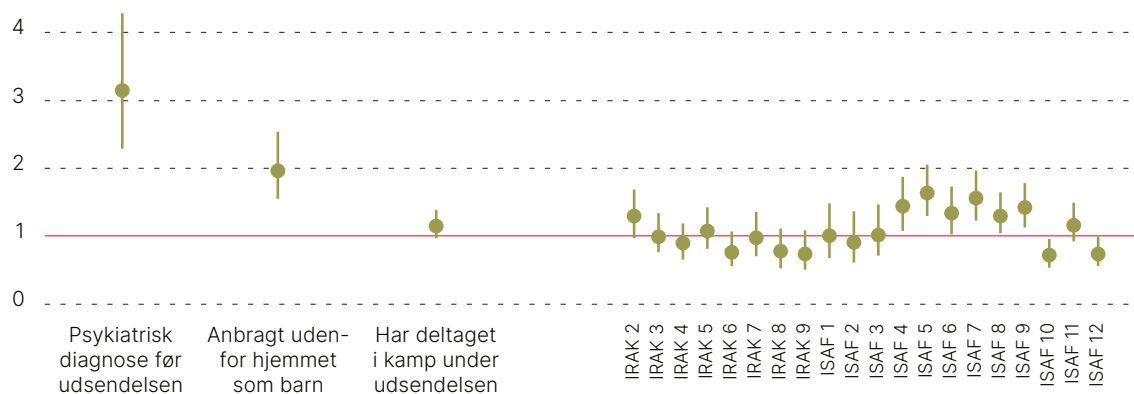

Kamphandlinger i Irak og Afghanistan (index)

Datagrundlag: Missionsrapporter fra 21 missioner i Irak og Afghanistan.
 Index 100 = gennemsnitlig forekomst af kamphandlinger for alle missioner.

Forekomst af psykiatriske diagnoser efter udsendelse (odds ratio)

Datagrundlag: Registeroplysninger om udsendte soldater på IRAK 1-9 og ISAF 1-12.
 Odds ratio med 95 % konfidensinterval. Forekomster over 1 er forhøjet risiko. IRAK1 fungerer som referencepunkt.

Knap 9.000 soldater har deltaget i en eller flere af de 21 missioner, og for den enkelte soldat er der en naturlig sammenhæng mellem opgaven under udsendelsen og risikoen for at havne i kamphandlinger. Soldater i kampenheder deltager mere i kamp end soldater, hvis opgave primært holder dem i lejren, og også andre forskelle i roller kan aflæses i tallene.

Når man imidlertid kontrollerer statistisk for disse forskelle i enhed, opgave og rang, så er der udover ingen særlige mønstre i risikoen for kamp. Det vil sige, at intet i fx den udsendtes baggrund, helbred eller opvækstbetingelser gør nogen forskel for vedkommendes risiko for at deltage i kamphandlinger.

Hvem påvirkes af kampen?

Analysen viser, at mængden af kamphandlinger på en mission påvirker den enkeltes risiko for at få psykiske mén: Jo flere kamphandlinger, der har været på en mission, jo højere forekomst er der efterfølgende af psykiatriske diagnoser blandt de hjemvendte soldater (se figur nederst side 17). Særligt på ISAF 5, 7 og 9 ses en overforekomst af psykiatriske diagnoser.

Det er imidlertid ikke en soldats direkte deltagelse i kamphandlinger, der højner risikoen for at få psykiske mén. Kamphandlinger på en mission ser ud til at påvirke soldater, uafhængigt af om de selv er involveret eller ej. Til gengæld tyder analysen på, at det i høj grad er soldatens forudsætninger – hans eller hendes modstandsdygtighed over for situationen – der gør en forskel: De største risikofaktorer for at få en psykiatrisk diagnose efter udsendelsen er således, at man allerede på et

tidspunkt før udsendelsen har været diagnosticeret med en psykisk lidelse, og at man har været anbragt uden for hjemmet på et tidspunkt i sin barndom. Dette resultat kan forklares med, at psykisk sårbare er overrepræsenterede i gruppen af tidligere anbragte. Direkte eksponering for kamp højner derimod ikke risikoen for en diagnose for den enkelte soldat (se figur nederst side 17).

Dog er der andre konsekvenser af direkte deltagelse i kamphandlinger for soldaten selv, ligesom der er konsekvenser for dennes familie (se side 32).

Kontrol og modstandsdygtighed

Samlet set viser analysen altså, at nogle udsendte er mere sårbare end andre, når det gælder psykiske mén efter deltagelse i missioner med mange kamphandlinger. Og det er ikke nødvendigvis dem, der deltog direkte i kampen, der mærker følgerne på psyken: Udsendte, der i forvejen havde psykiatriske udfordringer, og som har en socialt svagere baggrund end gennemsnittet, har højere risiko for psykiske mén.

Det ligger uden for rammerne af denne analyse at belyse årsagerne til dette resultat, men international forskning har tidligere peget på, at passiv udsættelse for kamp – dvs. situationer, hvor man bevidner kamp uden at kunne gribe ind – kan være mere mentalt belastende end aktiv udsættelse for kamp, hvor man har mandat til at handle og dermed en grad af kontrol over situationen. Desuden tyder analysen på, at den enkelte soldats modstandsdygtighed og psykiske helbred før udsendelsen spiller en afgørende rolle for, hvordan han reagerer på kampsituationer.

Psykisk helbred: Udviklingen fra 2010 til 2018

Siden 2010 er der sket en markant udvikling i de udsendte soldaters psykiske helbred. Mere end dobbelt så mange er nu diagnosticerede med PTSD eller en anden psykiatrisk diagnose.

I den første del af forskningsprojektet, som udkom i 2012, var det muligt at følge soldaternes psykiske helbred frem til 2010, målt på bl.a. psykiatriske diagnoser og udskrivning af psykofarmaka. I denne del kan forskerne følge soldaterne frem til 2018 og i disse 8 år er der sket en markant udvikling på området.

Flere diagnoser end kontrolgruppen

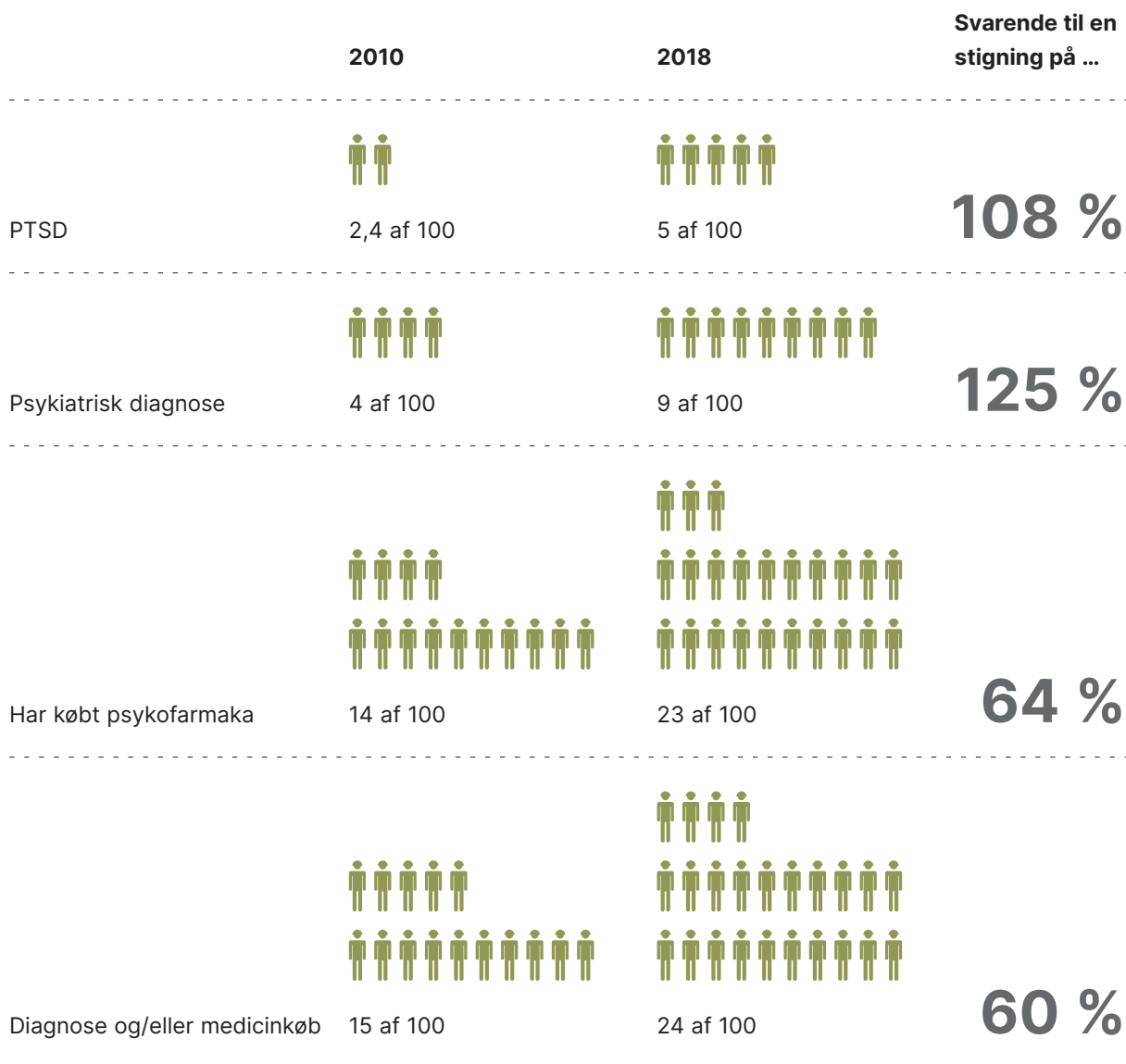
I 2010 viste tallene, at de udsendte havde en lavere forekomst af psykiatriske diagnoser end en kontrolgruppe af værnepligt-egnede mænd – med undtagelse af diagnosen PTSD, som ca. 2,4 %

af alle udsendte havde, mens forsvindende få i kontrolgruppen led af PTSD. Analysen tegnede på det tidspunkt et billede af den såkaldte "healthy warrior"-effekt, hvor de udsendte samlet set fremstod fysisk og psykisk mere robuste end kontrolgruppen.

I 2018 viser tallene, at forekomsten af psykiatriske diagnoser nu samlet set er langt højere hos udsendte mænd end hos kontrolgruppen (se figur). Analysen peger på flere sandsynlige forklaringsfaktorer, om end det ikke er muligt i projektet at måle betydningen af hver enkelt faktor:

Psykisk helbred: Udviklingen siden 2010

Datagrundlag: 26.154 soldater, udsendt 1992-2009

Forekomster mellem 1995 og 2010/2018 - udelukkende efter udsendelse.

I 2010 trådte Danmarks første formelle veteranpolitik i kraft, og med den og senere politikker og tiltag har man styrket støtten til de hjemvendte soldater. Bl.a. har man forbedret muligheden for at få anerkendt PTSD som arbejdsskade, også når diagnosen bliver stillet mere end et halvt år efter de udløsende begivenheder. Det er naturligt, at alle disse tiltag har ført til en stigning i antallet af tidligere udsendte, der bliver opsporet og dermed også får en diagnose.

Samtidig er der i de mellemliggende år kommet en øget bevidsthed i samfundet om konsekvenserne af militære missioner for de hjemvendte og et fokus på psykiske udfordringer generelt.

Endelig er det også en faktor, at de seneste missioner i Irak og Afghanistan har været præget af hårde kampe, fysisk fare og deraf følgende psykisk belastning.

Fordobling af diagnoser

Den markante udvikling afspejles både i tal for PTSD, psykiatriske diagnoser generelt og for køb af psykofarmaka.

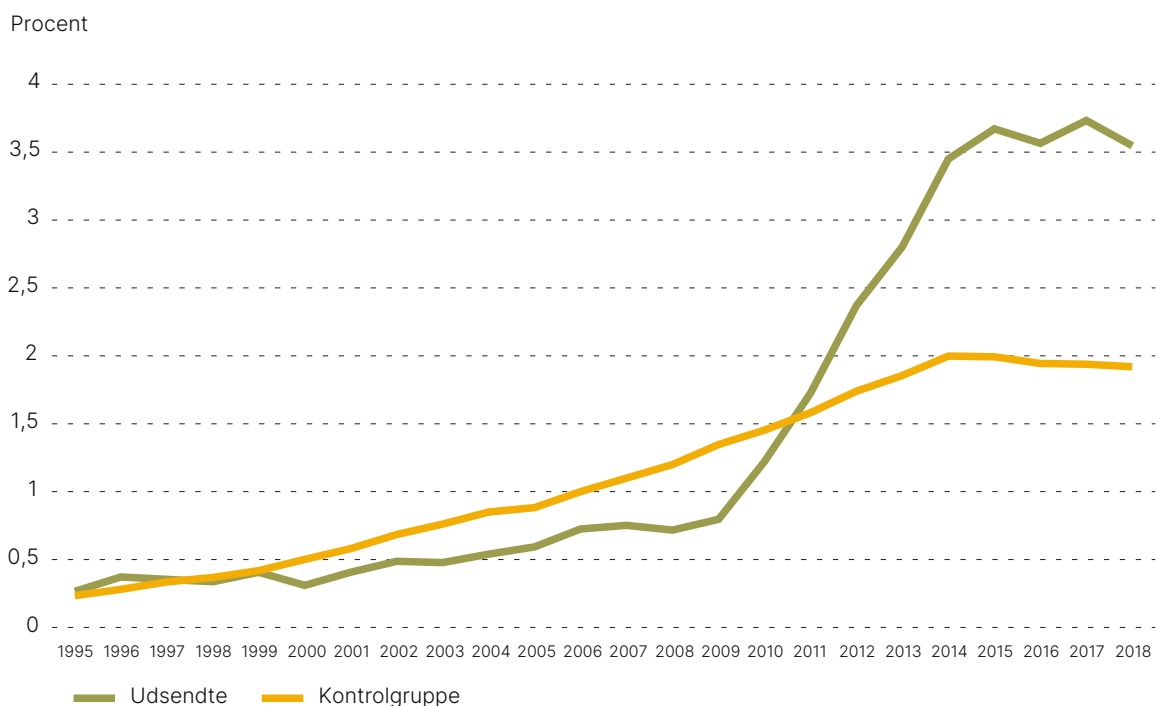
I 2010 viste tallene således, at 2,4 % af de udsendte var blevet diagnosticeret med PTSD efter hjemkomsten, uden at have haft diagnosen før udsendelsen. I 2018 var dette tal steget til 5 %.

For psykiatriske lidelser generelt (inkl. PTSD) er tallet steget fra 4 % til 9 % for alle udsendte. Også her omfatter tallet kun hjemvendte soldater, der ikke har haft psykiatriske diagnoser inden udsendelsen.

En tilsvarende stigning ses for køb af psykofarmaka: I 2010 havde 14 % af alle udsendte på et tidspunkt efter hjemkomsten købt medicin rettet mod psykiske lidelser. I 2018 var dette tal steget til 23 % (se figur). Samlet set havde 17 % af de udsendte i 2010 enten en psykiatrisk diagnose og/eller havde købt psykofarmaka. Det tal var i 2018 steget til 24 %.

For alle disse tal gælder, at grupperne af udsendte ikke er helt identiske: I 2010 omhandlede analysen godt 26.000 soldater, mens tallene for 2018 omhandler godt 27.500 soldater - dvs. de oprindelige 26.000 samt yderligere ca. 1500 soldater, der udelukkende har været udsendt mellem 2010

Første registrering med psykiatrisk diagnose

Datagrundlag: 11.967 udsendte og 220.693 værnepligt-egnede mænd, født 1976-89

og 2012. Uanset om analysen inkluderer de senest udsendte eller ej, bliver resultatet dog det samme.

Psykisk helbred og social baggrund

Selvom flertallet af dem, der har fået en diagnose eller købt psykofarmaka efter udsendelsen, ikke har erfaringer af denne art fra før udsendelsen, så er der også en mindre gruppe, som både før og efter udsendelsen er blevet diagnosticeret med en psykisk lidelse eller købt medicin mod psykiske lidelser. Samlet set er denne gruppe overrepræsenteret, og det betyder, at den største risikofaktor for diagnoser og brug af psykofarmaka er, at man også inden udsendelsen havde erfaringer her.

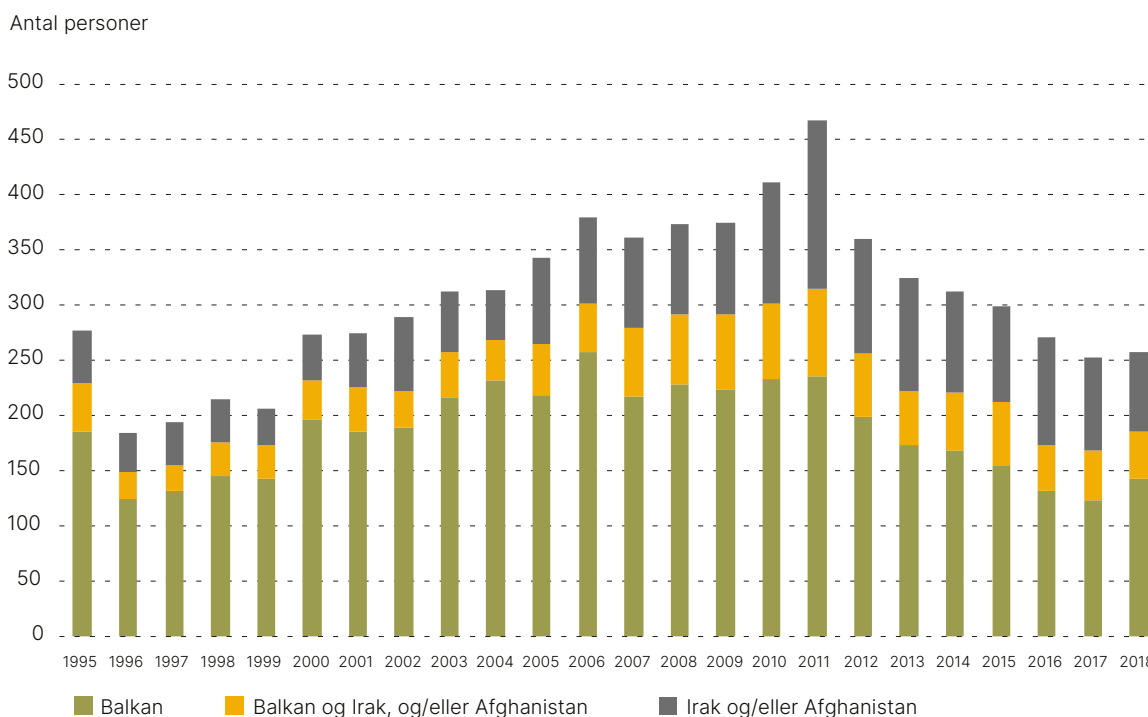
Blandt de udsendte med psykiatriske diagnoser er der også en overrepræsentation af kortuddannede, dvs. med folkeskolen som højest fuldførte uddannelse. Der er også forholdsmæssigt flere, der har været anbragt uden for hjemmet hele eller en del af deres barndom, er vokset op hos en enlig forsørger, har været arbejdsløse året inden første udsendelse og er blevet såret eller repatrieret (hjemsendt) under en mission.

Omvendt reducerer det risikoen for at blive registreret med en psykiatrisk diagnose, hvis man er sergent eller officer og har en videregående uddannelse.

Psykisk helbred og missionserfaring

Den markante stigning i diagnoser udgøres af folk med meget forskellige missionserfaringer (se figur). Flere Balkan-veteraner har fået en diagnose efter 2010, men også de senere missioner i Irak og Afghanistan står for en stor del af stigningen. Man må derfor formode, at typen af missioner har noget at sige for forekomsten af psykiatriske diagnoser. Blandt de soldater, der er registreret med PTSD i de seneste år, er der en stor andel af førstegangsendte til Irak eller Afghanistan.

Første psykiatriske diagnose fordelt på missionserfaring

Datagrundlag: 27.520 udsendte, 1992-2012.

V

Del III: Livet efter udsendelsen

26

HVERDAG OG ÆNDREDE LIVSPERSPEKTIVER

28

KONTAKT TIL PSYKIATRIEN EFTER HJEMKOMST

30

DØDSFALD, SELVMORD OG SELVMORDSFORSØG

32

EFTER KAMPEN: PÅVIRKNING AF FAMILIEN

Hverdag og ændrede livsperspektiver

At være udsendt på internationale militære operationer sætter – på godt og ondt – spor for livet hos de hjemvendte soldater. Mange overvurderer, hvor bange og spændte de vil være, hvis de kommer i kamp, og den erfaring gør dem på langt sigt mere risikovillige og utålmodige.

I første del af forskningsprojektet viste analysen i 2012, at soldaterne var drevet af idealer, kammeratskab og ønsket om fysiske og mentale udfordringer, når de tog på deres første mission. Erfaringerne fra felten var mangeartede, men missionsens karakter, ledelsens rolle og relationen til kammeraterne var noget af det, der gjorde en forskel under udsendelsen.

Denne del af projektet stiller skarpt på, hvordan soldaternes egne forventninger til udsendelsen – særligt til, hvordan de selv vil reagere i kampsituationer – kan påvirke deres risikovillighed og utålmodighed, når de kommer hjem.

Denne del af analysen bygger på spørgeskema-svar fra 355 mandlige soldater, der var udsendt til Afghanistan i 2011 (ISAF 11). Soldaterne har før udsendelsen besvaret et spørgeskema om, hvordan de forventede at reagere følelsesmæssigt på kampsituationer, og har efter udsendelsen udfyldt det samme skema om, hvordan de rent faktisk reagerede.

Overvurderer frygt og spænding

Analysen viser, at soldaterne overvurderer deres forventede frygt og spændingsniveau i en kampsituation før en udsendelse. De foretager systematisk det, forskerne kalder "positive affektive prognosefej" – det vil sige, at de forventer at opleve mere frygt og spænding under en kamp, end de rent faktisk føler, når de senere står i en kampsituation.

Særligt dem, der udsendes for første gang, overvurderer deres egne kommende følelser, mens tidligere udsendte soldater i højere grad har mere realistiske forventninger.

Overvurdering øger risikovilligheden

Den erfaring, de udsendte soldater gør sig om deres egen reaktion på kamp – at de var mindre bange og spændte i situationen, end de forventede at være – påvirker deres risikovillighed og utålmodighed, når de kommer hjem.

Konkret har forskerne målt disse forhold via en række hypotetiske spørgsmål om pengeforhold: Ville soldaterne fx løbe risikoen ved at foretage en investering, hvor de måske ville tabe op til 18.000 kr., men til gengæld også havde en chance for at vinde op til 36.000 kr.? Og ville de have tålmodighed til at lade en skattefri præmie på 100.000 kr. stå i banken et år, mod til gengæld at få op til 50.000 kr. ekstra udbetalt, når året er gået, eller vil de hellere hæve præmien her og nu? Målt på spørgsmål som disse er soldaterne gennemgående mere risikovillige og utålmodige efter udsendelsen, end de var før de tog af sted.

Mere lyst til at blive i militæret

Soldaternes erfaring med frygt og spænding under kamp påvirker også deres lyst til at fortsæt-

te i militæret efter udsendelsen. De soldater, der overvurderer spændingsniveauet, har efter endt udsendelse større lyst til at fortsætte i militæret. Det kan handle om, at spænding er en vigtig motivationsfaktor inden udsendelsen, mens det, man faktisk oplevede under udsendelsen, betyder mere end spænding efter hjemkomsten.

Soldaterne reducerer med andre ord vigtigheden af spænding efter at have opdaget, at en virkelig kampsituation ikke bidrog med den forventede spænding. Det kan betyde, at de efter hjemkomsten vægter andre kriterier, der motiverede dem til at blive i militæret, højere end spænding.

Kontakt til psykiatrien efter hjemkomst

Cirka 3 ud af 4 hjemvendte soldater med psykiske problemer har modtaget en form for behandling, men af disse fik 61 % først kontakt til behandling mere end 4 år efter udsendelsen. De senest hjemvendte soldater får oftere tidlig hjælp end dem, hvis sidste mission var i 1990'erne.

I første del af forskningsprojektet viste tallene i 2012, at ca. halvdelen af de hjemvendte soldater benyttede sig af støttetilbud fra Forsvaret eller fra forskellige foreninger for veteraner. Denne del af projektet ser på soldaternes kontakt til psykiatrisk behandling efter hjemkomsten.

Analysen bygger på telefoninterview med 434 personer, der har været udsendt mellem 1996 og 2009, som i egen vurdering har varige større eller mindre psykiske mén af udsendelsen. Disse oplysninger er kombineret med registerdata om psykiatrisk og psykologisk behandling fra 1996 til 2018, altså op til 22 års opfølgning for de tidligst udsendte.

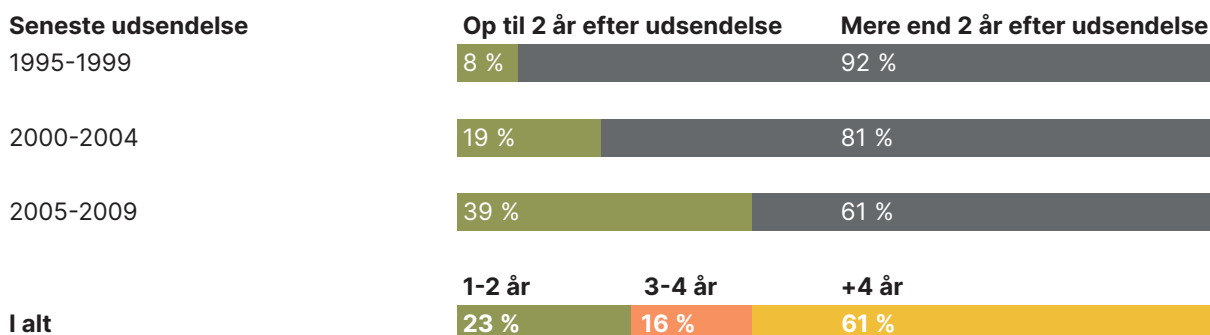
Behandling dækker her både kontakt til militærpsykolog, til privatpraktiserende psykiater eller psykolog, til det psykiatriske hospitalssystem og endelig udskrivning af psykofarmaka.

Behandling efter udsendelsen

Af de 434 soldater har 77 % været i kontakt med en form for psykiatrisk eller psykologisk behandling efter udsendelsen. Mange har været hos militærpsykolog (se figur), mens 48 % har været i anden behandling. Af disse er seks ud af ti først kommet i behandling mere end 4 år efter udsendelsen, mens kun knap hver fjerde fik hjælp indenfor 2 år (se figur).

Udsendte med større psykiske mén får lidt tidligere behandling end dem med mindre psykiske mén. For dem med de største mén er medianen for behandling således 4,6 år efter udsendelsen, mens den for soldater med mindre mén er 6,8 år. På tværs af begge grupper har flertallet været i kontakt med militærpsykologer, mens 11 % har opsøgt en privatpraktiserende psykolog eller psykiater, og 21 % har været i kontakt med det psykiatriske hospitalssystem (se figur).

Kontakt til det psykiatriske system efter seneste udsendelse

Datagrundlag: 209 personer med selvoplevede psykiske mén efter udsendelse. Kontakt inkluderer ikke militærpsykolog.

Blandt de udsendte, der har fået behandling, er der en overforekomst af folk, der har oplevet at blive såret i en kamphandling eller at se en kammerat dø, blive såret eller komme til skade. Der er også forholdsmæssigt flere, der har været udsendt på mere end én mission eller har været udsendt til Afghanistan.

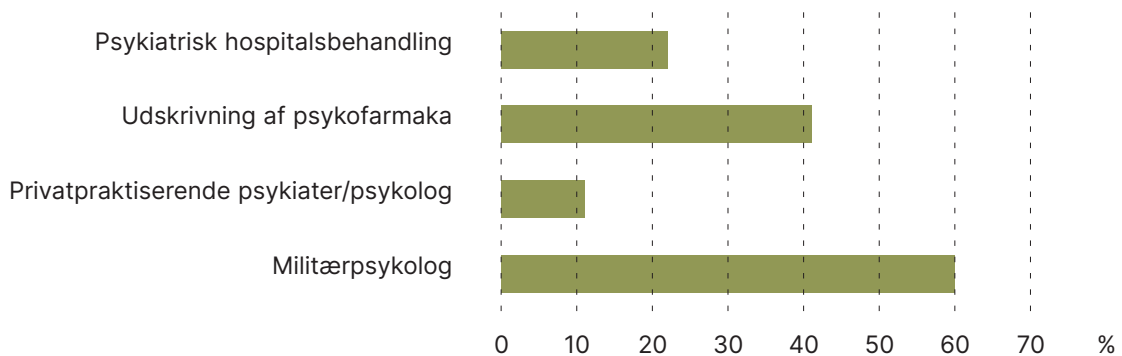
Flere får tidlig hjælp

Tallene afspejler, at behandlingsmulighederne for hjemvendte soldater er blevet styrket. Således har flere af de senest udsendte soldater fået hjælp

inden for 2 år efter udsendelsen end dem, hvis seneste udsendelse var mellem 1996 og 1999 (se figur).

Det er dog fortsat et flertal af soldaterne med psykiske mén, der først kommer i behandling mere end 4 år efter udsendelsen – og 1 ud af 4 har slet ikke været i behandling. Tallene understreger dermed vigtigheden af en langsigtet tilgang til at identificere de soldater, der har behov for professionel psykisk hjælp.

Typer af kontakt til psykiatrien

Datagrundlag: 333 personer med selvoplevede psykiske mén efter udsendelse.

Dødsfald, selvmord og selvmordsforsøg

Af de 26.135 mandlige udsendte mellem 1992 og 2012 har 72 begået selvmord, svarende til 0,3 %. Analysen viser, at der er en sammenhæng mellem selvmordsforsøg og soldatens selvrapporterede kamperfaring, og at symptomer på PTSD og depression ofte vil komme forud for forsøget.

I første del af forskningsprojektet viste tallene, at 13 % af dødsfaldene blandt tidligere udsendte skyldtes selvmord. Dette tal er nu faldet lidt, så 11 % af dødsfaldene op til 2020 blandt de mandlige udsendte – som udgør langt størstedelen af gruppen – skyldes selvmord.

I en ny analyse ser forskerne nærmere på risikofaktorer for selvmordsforsøg, baseret på PRIM-spørgeskemaer (se boks side 5) til de 12.218 soldater, som var udsendt mellem 1998 og 2016, kombineret med oplysninger fra de danske sundhedsregistre.

Selvmordsforsøg og kamperfaring

Blandt de godt 12.000 soldater, der besvarede spørgeskemaet, havde 83 personer forsøgt selvmord. Disse 83 rapporterede i højere grad end de øvrige deltagere, at de havde deltaget i kamp-handlinger under udsendelsen.

Der er med andre ord en sammenhæng mellem selvmordsforsøg og kampeksponeering, men analysen viser også, at denne sammenhæng er fuldt ud medieret af symptomer på PTSD og/eller depression efter udsendelsen. Det vil sige, at de udsendte, der forsøger selvmord efter at have deltaget i kamp, tidligere har vist tegn på psykiske mén af udsendelsen.

Analysen tyder altså på, at der er behov for styrket opfølgning og støttetilbud til tidligere udsendte med psykiske mén, før situationen eskalerer til et selvmordsforsøg.

Dødsfald og selvmord

I den første del af forskningsprojektet viste tallene, at 1,1 % af de mandlige udsendte døde i perioden fra 1992 op til 2009. Dette tal er naturligt nok steget i den mellemliggende tid, sådan at 2,7 % af de mandlige udsendte – hvoraf de fleste også var med i første del af forskningsprojektet – er døde fra 1992 i perioden op til 2020. 65 soldater er døde under en mission mellem 1992 og 2012, svarende til 0,2 % af alle udsendte.

Sammenligner man de udsendte med en kontrolgruppe født i samme periode – mellem 1976 og 1989 – er der stort set ingen forskel på forekomsten af dødsfald: 1 % af de udsendte og 0,8 % af kontrolgruppen er døde i perioden. Der er heller ingen forskelle på selvmordsraten for de to grupper.

EN TID
ET STED
ET MENNESKE

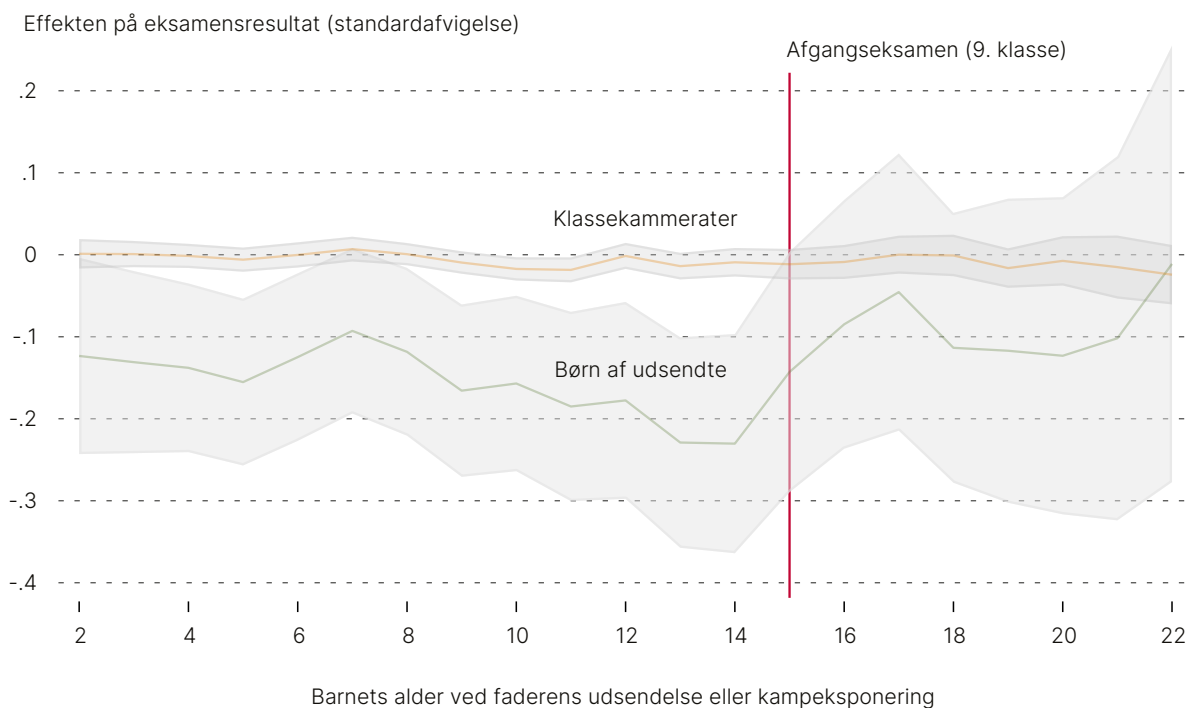
Efter kampen: Påvirkning af familien

Hvis den udsendte soldat har deltaget i kamphandlinger, kan følgerne aflæses på familien, når han kommer hjem. Blandt andet får børn af kamperfarne soldater lavere karakterer ved 9. klasses afgangseksamen end børn af udsendte, der ikke har været i kamp.

Den første del af forskningsprojektet viste i 2012, at langt de fleste udsendte vender hjem og etablerer en velfungerende hverdag med familie, netværk, arbejde og god økonomi. International forskning har dog påvist en klar sammenhæng mellem den hjemvendte soldats psykiske helbred og senere adfærdsproblemer eller psykiske udfordringer hos hans børn: Jo sværere veteranen har det, jo sværere får familien det.

Denne del af undersøgelsen går et skridt nærmere denne sammenhæng og undersøger, hvilken effekt deltagelse i kamphandlinger har på soldatens familie efter hjemkomsten. Analysen bygger på oplysninger fra de 21 missioner til Irak og Afghanistan mellem 2003 og 2012 (se også side 16), kombineret med oplysninger om soldaternes familier, bl.a. børnenes resultater ved 9. klasses afgangseksamen og ægtefællers

Effekten af fars kampeksponering på børns eksamensresultater (9. klasse)

Datagrundlag: 2.418 børn, født 1986-2004, far udsendt til Irak eller Afghanistan 2003-2012.
Skraverede bånd viser 95 % konfidensinterval.

og børns brug af psykiatrisk behandling og antidepressiv medicin.

Fars kamp belaster børnene

Analysen viser klart, at børn af fædre, der har været eksponeret for kamphandlinger under udsendelsen, klarer sig dårligere ved afgangseksamen i 9. klasse, end børn af fædre, der ikke har oplevet kamp. Således vil en gennemsnitselev, hvis far har været i kamp, falde fra et forventet karaktersnit på 6,7 til 6,3. Dette resultat er slående set i lyset af, at børn af udsendte soldater som samlet gruppe klarer sig gennemsnitlig bedre til afgangseksamen end 9.-klasseelever generelt gør.

Som tidligere nævnt (side 19) er der ingen særlige mønstre i fædrenes risiko for kamp, når man fraregner de naturlige forskelle i risiko, som følger af den udsendtes enhed, opgave og rang. Derfor kan man sige med stor sikkerhed, at det er kamperfaringerne, der gør udslaget for den forskel, der ses i børnenes eksamensresultater. Effekten findes kun, hvis barnets eksamen finder sted efter udsendelsen, og den er størst, hvis

barnet går til eksamen kort efter udsendelsen (se figur). Søskende, der har taget deres eksamen før udsendelsen, oplever derimod ingen effekt. Der er ingen forskel på effekten hos drenge og piger.

Psykisk helbred i familien

Kampeksponeering øger i sig selv ikke risikoen for, at den hjemvendte soldat får en egentlig psykiatrisk diagnose (se side 19). Til gengæld viser analysen, at deltagelse i kamphandlinger har følger for ægtefælles og børns mentale sundhed. Og faktisk tyder tallene også på, at fædre, som har oplevet kamphandlinger, påvirkes psykisk i en eller anden grad: De bliver i højere grad registreret med misbrugsdiagnoser end fædre uden kamperfaring – og deres børn og ægtefæller har mere kontakt til det psykiatriske sundhedssystem og køber i højere grad antidepressiv medicin.

Analysen peger på behovet for støtteprogrammer, der omfatter hele familien til udsatte soldater, og som kan afbøde virkningen af faderens traume på børnene.

Samlede resultater

Samlet set viser forskningsprojektet, at:

- Andelen af soldater med PTSD er steget fra 2,4 % i 2010 til 5 % i 2018, og en tilsvarende ændring ses for psykiatriske diagnoser generelt. Flere Balkan-veteraner har fået en diagnose de senere år, men også missionerne i Irak og Afghanistan står for en stor del af udviklingen. Endelig betyder veteranpolitikken og andre tiltag formodentlig, at flere udsendte med psykiske mén i dag bliver opsporet og behandlet.
- Der er en sammenhæng mellem forekomsten af kamphandlinger under en mission, og den efterfølgende forekomst af psykiatriske diagnoser hos de hjemvendte soldater. Det er dog ikke nødvendigvis dem, der deltog direkte i kampen, der mærker følgerne på psyken: Udsendte, der i forvejen havde psykiatriske udfordringer, og som har en socialt svagere baggrund end gennemsnittet, har højere risiko for psykiske mén end andre – uanset, om de deltog i kamp eller ej.
- Den udsendte soldats kamperfaringer belaster også familien efter hjemkomsten: Børn af udsendte fædre med kamperfaring klarer sig gennemsnitligt dårligere end andre ved 9. classes eksamen, mens børn af udsendte fædre uden kamperfaringer klarer sig gennemsnitligt bedre end andre eksaminander. Fædre, som har oplevet kamphandlinger, bliver også i højere grad registreret med misbrugsdiagnose end fædre uden kamperfaring – og deres børn og ægtefæller har mere kontakt til det psykiatriske sundhedssystem og køber i højere grad antidepressiv medicin.
- I alt 27.520 soldater har været udsendt mellem 1992 og 2012. Sammenlagt har de været på 47.370 missioner, hvilket svarer til 1,7 udsendelse i gennemsnit pr. person. Reelt har et flertal (59 %) kun været udsendt en gang, mens resten har været på flere missioner. Af alle 27.520 soldater er 65 døde under missionen, og 225 er blevet sårede.

Kildeliste

Dette hæfte bygger på følgende videnskabelige artikler:

Side 8-11, side 16-19, side 20-23, side 30-31:

“Long-term Health Outcomes of Returning Danish Soldiers: A Follow-up Study” af Stéphanie Vincent Lyk-Jensen (VIVE Working Paper, 2022)

Side 12-13:

“Recruiting effective soldiers: Comparing Danish conscripts and volunteers deployed to peace-keeping and peace-enforcing missions” af Paul Bingley & Stéphanie Vincent Lyk-Jensen (VIVE Working Paper, 2022)

Side 16-19:

“Combat exposure and mental health: A comparison of soldiers deployed to Iraq and Afghanistan” af Stéphanie Vincent Lyk-Jensen & Peder J. Pedersen (VIVE Working Paper 2022)

Side 26-27:

“Does Affective Forecasting Error Induce Changes in Preferences? Lessons from Danish Soldiers Anticipating Combat in Afghanistan” af Olivier Chanel, Stéphanie Vincent Lyk-Jensen & Jean-Christophe Vergnaud (Defence and Peace Economics, 2022)

Side 28-29:

“Help-seeking behavior among Danish veterans with self-reported mental problems – a 22 years register-based follow-up study” af Sanne Overgaard Møller, Ole Köhler Forsberg, Holger Jelling Sørensen, Morten Holm Enemark, Stéphanie Vincent Lyk-Jensen & Trine Madsen (Nordic Journal of Psychiatry, 2020, 74:1, 51-59)

Side 30-31:

“Combat Exposure and Risk of Suicide Attempt Among Danish Army Military Personnel” af Mia S. Vedtofte, Andreas F. Elrond, Annette Erlangsen, Anni B. S. Nielsen, Christian D. G. Stoltenberg, Jacob L. Marott, Lars Nissen & Trine Madsen (Journal of Clinical Psychology 82:6, Nov./Dec. 2021)

Side 32-33:

“The Effect of Father’s Combat Exposure on Child Test scores and Mental Health outcomes” af Stéphanie Vincent Lyk-Jensen & Paul Bingley (VIVE Working Paper, 2022)

Find alle artikler og mere information om forskningsprojektet på vive.dk/da/projektforloeb/danske-hjemvendte-soldater/ eller ved at følge QR-koden her på siden.

Forskningsprojektet er finansieret af Soldaterlegatet med støtte fra TrykFonden, Lundbeckfonden, Novo Nordisk Fonden og Aase og Ejnar Danielsens Fond.

Dette hæfte præsenterer de vigtigste resultater af forskningsprojektet "Danske hjemvendte soldater".

Forskningsprojektet startede for godt 10 år siden, hvor forskere fra SFI (nu VIVE) stillede skarpt på de 26.000 soldater, der havde været udsendt på internationale militære missioner mellem 1992 og 2009. Dette hæfte følger op med en række nye og opdaterede resultater om de nu 27.500 soldater, der har været udsendt frem til 2012.

Forskningsprojektet tegner et portræt af de udsendte soldater med særlig fokus på deres psykiske helbred, som forskerne kan følge via offentlige registre frem til 2018: Hvor mange oplever at få en psykiatrisk diagnose efter hjemkomsten? Hvilken forskel har missionerne i Irak og Afghanistan gjort for udviklingen, siden første del af projektet udkom for 10 år siden? Er der sammenhæng mellem missionernes karakter og soldaternes psykiske helbred efter hjemkomsten? Og hvordan påvirker kamphandlingerne indirekte den familie, soldaten vender hjem til?

Det er nogle af de spørgsmål, der bliver besvaret i hæftet, som også berører soldaternes baggrund, brug af støttemuligheder og de ændrede livsperspektiver, som udsendelsen bringer med sig.

Forskningsprojektet er finansieret af Soldaterlegatet med støtte fra TrygFonden, Lundbeckfonden, Novo Nordisk Fonden og Aase og Ejnar Danielsens Fond.